

*İsgəndərova Arzu Vilayət qızı,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru,*

Bakı Biznes Universiteti,

Ünvan: H. Zərdabi 88^a küç., Bakı, Azərbaycan, AZ 1122,

© İsgəndərova A.V., 2019

UOT: 338.242: 330.322

QEYRİ-NEFT SEKTORUNUN STRUKTURUNUN GENİŞLƏNDİRİLMƏSİNDƏ SƏNAYE PARKLARININ ROLUNUN ARTIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - qeyri-neft sektorunun strukturunun genişləndirilməsində sənaye parklarının rolunun artırılması istiqamətləri tədqiqindən ibarətdir. Bunun üçün qeyri-neft sektorunun strukturunun genişləndirilməsi problemləri açıqlanmışdır. Qeyri-neft sektorunun inkişaf istiqamətlərinə diqqət yönəldilmişdir. Qeyri-neft sektorunun yeni məhsuldar sahələrinin yaradılmasında və inkişaf etdirilməsində sənaye parklarının rolu təhlil olunmuşdur. Sənaye parklarının çoxfunksiyalılıq xüsusiyyətləri araşdırılmış və ümumiləşdirilmişdir. Sənaye parklarının iqtisadi inkişafa təsiri məsələləri verilmişdir. Müasir dövrdə sənaye parklarından istifadənin daha səmərəli təşkili prinsiplərinə və meyarlarına baxılmışdır. Dünya təcrübəsində sənaye parklarından istifadənin mütərəqqi təcrübəsinə diqqət yönəldilmişdir. Sənaye parklarının potensialından məhsuldar istifadə hesabına rəqabətqabiliyyətli və ixracəylü məhsulların istehsalının artırılması problemləri baxılmışdır.

Tədqiqatın metodologiyası - sistemli və kompleks təhlil, qeyri-neft sektorunun strukturunun genişləndirilməsində sənaye parklarının rolunun artırılması istiqamətləri üzrə metodoloji yanaşmalar və üsullardan, bu sahədə qabaqcıl təcrübədən və mexanizmlərdən ibarətdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - tədqiqatda verilmiş materiallardan və əldə olunmuş nəticələrdən qeyri-neft sektorunun strukturunun genişləndirilməsində sənaye parklarının rolunun artırılması istiqamətlərində müasir konsepsiyaların və strategiyaların, dövlət proqramlarının hazırlanmasında istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın nəticələri – Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun strukturunun genişləndirilməsində sənaye parklarının rolunun artırılması istiqamətləri üzrə yeni yanaşmaların formalaşdırılması, səmərəli mexanizmlərin, tövsiyələrin hazırlanması və təkliflərin verilməsidir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – tədqiqat işində baxılan problemlər fundamental araşdırılmaqla, qeyri-neft sektorunun inkişafında sənaye parklarının rolu açıqlanmışdır. Ölkənin iqtisadi prioritetləri çərçivəsində mühüm vəzifələrin yerinə yetirilməsində sənaye parklarının səmərəliliyi əsaslandırılmışdır. Mütərəqqi və yüksək texnologiyaların transferi problemlərinin həllində sənaye parklarının üstün cəhətləri verilmişdir. Azərbaycanda innovativ inkişaf proseslərinin sürətləndirilməsində sənaye parklarının rolu və əhəmiyyəti əsaslandırılmışdır. Ölkəmizdə sənaye müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsində sənaye parklarının səmərəliliyi açıqlanmışdır.

Açar sözləri: qeyri-neft sektoru, sənaye parkları, sənayenin strukturu, sənaye parklarının inkişaf potensialı, qeyri-neft sektorunun inkişafının modelləşdirilməsi, sənayenin inkişaf prioritetləri.

GİRİŞ

Müasir şəraitdə ölkəmizdə qeyri-neft sektoru sahələrinin inkişaf etdirilməsi və strukturunun təkmilləşdirilməsi strateji əhəmiyyət kəsb edir. Strateji yol xəritələrinin həyata keçirilməsi proseslərində qeyri-neft sektorunun inkişafı vacib məsələlər kimi diqqət mərkəzinə düşmüşdür. Hazırda daha çox çoxfunksiyalı və səmərəli iqtisadi fəaliyyət mexanizmlərinə üstünlük verilir. Belə mexanizmlərdən biri kimi sənaye parklarının üstün cəhətləri və səmərəlilik amilləri daha çox maraq doğurur. Bu, ilk növbədə qeyri-neft sektorunun inkişafında sənaye parklarının verə biləcəyi səmərə ilə əlaqəlidir. Real iqtisadi proseslərdə sənaye parklarının iqtisadi-təşkilati mexanizmlərinin tətbiqi zamanı onların səmərəliliyinə nail olunması məsələləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Həmin proseslərdə sənaye parklarında istehsalın strukturunun təkmilləşdirilməsi, yüksək texnologiyalar və innovasiyalar hesabına məhsuldar mexanizmlərin tətbiqinin təmin olunması, daha çox rəqabətqabiliyyətli və ixracəylü sənaye məhsullarının istehsalının təşkil edilməsi vacib məsələlər kimi xarakterizə olunurlar. Belə ki, sənaye parklarında yüksək səviyyədə istehsal və innovasiya infrastrukturunun formalaşdırılması, tələb olunan infrastruktur obyektlərinin istifadəyə verilməsi, dövlət tərəfindən bu tip sənaye parklarına müəyyən güzəştlərin verilməsi hesabına bu iqtisadi fəaliyyət ərazilərində səmərəli çalışmaq, investisiyalar cəlb etmək, təsərrüfat əlaqələrini genişləndirmək imkanları artmış olur. Nəticədə bu parklarda rezidentlər kimi qeydiyyatdan keçmiş firma və kompaniyaların öz istehsal və bizneslərini inkişaf etdirmək mümkün olur.

Ölkə Prezidentinin 2013-cü il 24 aprel tarixli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Sənaye parkları haqqında nümunəvi Əsasnamə”də göstərilir ki, sənaye parkları sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri infrastruktur və idarəetmə qurumlarına malik olan, müasir texnologiyaların tətbiqi yolu ilə rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalı və xidmət göstərilməsi məqsədləri üçün istifadə edilən, sahibkarların səmərəli fəaliyyətinə və inkişafına kömək edən fəaliyyət ərazisidir [3]. Bu parkların əsas məqsədlərinə yeni innovasiyaların işlənməsi, onların mənimsənilməsi, istehsal proseslərinə tətbiq olunması, ümumilikdə innovativ inkişafın təmin edilməsi, yüksək texnologiyalar əsasında ixracəylü sənaye sahələrinin inkişaf etdirilməsi, rəqabətqabiliyyətli sənaye məhsullarının istehsalı, iqtisadi artım potensialının yüksəldilməsi, yeni iş yerlərinin yaradılması, həmin parkların fəaliyyət göstərdiyi ərazilərdə iqtisadi fəallığın artırılması daxildir. Dünya təcrübəsində bu kimi sənaye parklarına dövlət tərəfindən hər-tərəfli şəraitin və müvafiq infrastrukturun yaradılması, həmin parkları sahibkarlar və investorlar üçün daha çox cəlbəedici edir, bu isə öz növbəsində xarici investorların sənayenin müxtəlif istiqamətləri üzrə investisiyaların yatırılmasının intensivləşdirilməsinə səbəb olur. Belə sənaye parklarının başqa cəhətlərindən biri də investisiya-innovasiya fəaliyyətinin kompleks şəkildə reallaşdırılması baxımından zəruri istehsal infrastrukturuna malik olması, eyni zamanda məhsuldar istehsal sahələrinin yaradılması və inkişaf etdirilməsindən ibarətdir.

Qlobal iqtisadi çağırışların təsirindən yaranan müasir mürəkkəb dövrdə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində səmərəliliyin yüksəldilməsi, iqtisadi artımın təmin olunması, yeni və dayanıqlı əlavə dəyər yaradan mənbələrin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi vacib məsələlər kimi xarakterizə olunurlar. Bu amillər baxımından, sənaye parklarının resurslarından və potensialından istifadənin müasir dövrün strateji vəzifələrinə və hədəflərinə uyğun olaraq tənzimlənməsi və təmin olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, sənaye parklarında fəaliyyət göstərən rezidentlər arasında əməkdaşlıq münasibətlərini daha da dərinləşdirməklə, yerli, regional və ölkə səviyyəsində, eyni zamanda beynəlxalq səviyyədə yeni partnyorların və investorların cəlb edilməsində münbit şərait formalaşır və bu şəraitdə tətbiq olunan iqtisadi mexanizmlərin səmərəliliyinin yüksəldilməsi imkanlarından istifadə olunması müsbət nəticələr verir. Sənaye parklarının təşkilati-iqtisadi mexanizmlərinin iqtisadi inkişaf proseslərinə və müxtəlif iqtisadiyyat sahələrinə təsiri real olaraq qiymətləndirilməli, müasir dövrdə sənaye parklarının sənayenin müxtəlif sahələrində təşkilinin səmərəliliyinin artırılması təmin olunmalı və bunlarla bağlı zəruri tədbirlər görülməlidir. Sənaye parklarında sənaye sahələrinin müxtəlif subyektləri ilə qarşılıqlı kooperasiya əlaqələrinin güclənməsi potensialı da formalaşır və nəticədə sağlam rəqabət mühiti də yaranır [9]. Bundan əlavə, dövlət tərəfindən prioritet olaraq müəyyənləşdirilmiş iqtisadiyyat sahələrinin inkişaf etdirilməsi üçün daha güclü infraqururta, maddi-texniki bazaya və potensiala malik çoxfunksiyalı təsərrüfat-kooperasiya komplekslə-

rinin və ərazilərinin yaradılmasında sənaye parkları mühüm funksiyaları yerinə yetirirlər. Sənaye parklarında milli iqtisadiyyatın vacib istiqamətləri üzrə tələb olunan istehsal və xidmət sahələri təmin edilir, onların inkişaf etdirilməsinə əlavə stimullar yaranır.

Tədqiqatın əsas məzmunu

Qeyd edək ki, dünya təcrübəsindən yanaşdıqda mühüm təşkilati-iqtisadi mexanizmlərə, o cümlədən maliyyə komponentlərinə malik olan sənaye parkı rezidentləri digər sənaye müəssisələri ilə müqayisədə daha sürətlə inkişaf edirlər və özlərinin rəqabətqabiliyyətlik elementlərini bir az da gücləndirirlər. Sənaye parklarında sənayenin hər hansı prioritet fəaliyyət istiqaməti üzrə ixtisaslaşma rezidentlər arasında kooperasiya əlaqələrinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə, məhsuldarlığın artmasına, multiplikativ təsirin genişlənməsinə səbəb olur. Rezidentlər bütün zəruri iqtisadi artım şərtlərinə malik olmaqla, daha məhsuldar fəaliyyət göstərmək üçün yaradılmış infrastrukturdan, həmçinin hüquqi, təşkilati və iqtisadi mexanizmlərdən tam bərabər statuslu təsərrüfat subyektləri kimi istifadə etməklə bəhrələnmək, qarşıya qoyduqları hədəflərə çatmaq üçün səmərəli fəaliyyət göstərmək imkanları əldə etmiş olurlar [12]. Bundan əlavə, sənaye parklarında müxtəlif stimullaşdırıcı mexanizmlərin hazırlanması və rezidentlərə şamil olunması, o cümlədən vergi və gömrük güzəştlərinin tətbiqi üzrə paketin formalaşdırılması, bunlarla bağlı müvafiq qanunvericilikdə dəyişikliklərin edilməsi, sənaye parklarının rezidentləri üçün xüsusi vergi və gömrük güzəştlərinin müəyyənəşdirilməsi, bu güzəştlərin yerli və xarici investorlar üçün maraq kəsb etməsi, son nəticədə sənaye parklarında rezidentlərin fəaliyyətində motivasiyanı yüksəltməklə bərabər, onların gəlirlilik və rentabellik prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərmələri üçün güclü platforma kimi diqqət çəkirlər. Rezidentlərin fəaliyyətlərinin ilk illərində onların üzərinə düşən maliyyə yüklərinin əhəmiyyətli hissəsini kompensasiya olunmasında, əvəzində isə fəaliyyət ərzində əldə olunan maliyyə resurslarının təkrar olaraq təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb edilməsində, istehsalın genişləndirilməsində, yeni texnologiyaların işlənməsində sənaye parklarının əhəmiyyətli funksiyaları hesabına səmərəli fəaliyyəti görmək mümkündür. Bundan başqa, sənaye parklarında təşkilati-iqtisadi mexanizmlərin hazırlanması və reallaşdırılması proseslərində səmərəliliyinin artırılması üçün lazım olan alətlərin təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb edilməsi imkanları yüksək qiymətləndirilir. Bunlarla bağlı, dünya təcrübəsinə diqqət yetirsək, görmək mümkündür ki, sənaye parklarının strateji hədəfləri sırasında, əsas etibarlı ilə rəqabətqabiliyyətli sənaye məhsullarının artırılması, ixrac məhsullarının istehsal həcmi və yüksəldilməsi, yüksək texnologiyalar əsaslı məhsulların istehsalı ilə sənaye məhsulları istehsalının strukturunun diversifikasiyalaşdırılması, yeni iş yerlərinin yaradılması, sənaye parklarının yerləşdiyi ərazilərin sosial-iqtisadi problemlərinin həlli üçün potensialın formalaşdırılması, əhalinin iqtisadi fəallığının artırılması daha çox seçilir [7]. Eyni zamanda, sənaye parklarında iqtisadi artım üçün məhsuldar mənbələrin yaradılması, regiondakı sənaye əhəmiyyətli ehtiyatlardan, xammal resurslarından daha səmərəli istifadə olunması, sahibkarlığın və biznesin inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması, əmək məhsuldarlığının və istehsalın həcmi artırılması, innovasiyaların işlənməsi və tətbiqi istiqamətində fəaliyyət üçün əsaslı zəminin formalaşdırılması kimi hədəfləri də sənaye parkları üçün kifayət qədər xarakterik hesab olunur.

Müasir dövrdə sənaye parklarından səmərəli istifadə edilməsi, onun yerləşdiyi regionda və ərazidə iqtisadi fəallığın artmasına, iqtisadi artımın yüksəlməsinə müsbət təsir göstərməklə bərabər, multiplikativ və integrativ təsir xüsusiyyətləri sayəsində müxtəlif təsərrüfat-kommerciya subyektləri, elmi-tədqiqat və ali təhsil müəssisələri arasında əlaqələrin məhsuldar bir müstəviyə daşınması və fəaliyyət proseslərində səmərəliliyinin xeyli artırılması mühiti formalaşdırılır. Digər tərəfdən, təşkilati-iqtisadi mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi və institusional mühitin keyfiyyətə yeni formaya keçirilməsi proseslərini də sürətləndirmək üçün əlverişli potensial ortaya çıxır. Sənaye parklarının təşkilati-iqtisadi mexanizmlərindən səmərəli istifadə edilməsi üçün bir qrup həlledici meyarlar, o cümlədən sənaye parklarında yüksək peşəkarlığa malik heyətin təmin edilməsi, sənaye parkı rezidentləri ilə elmi-tədqiqat müəssisələri, həmçinin ali təhsil müəssisələri arasında sıx əlaqələrin yaradılması, sənaye parklarının yerləşdiyi ərazinin optimal müəyyənəşdirilməsi, infrastrukturun təmin edilməsi və onun innovasiya yönümlü olması, sənaye parklarında marketinq xidmətlərinin təşkili və müvafiq marketinq strategiyasının təşkili, sənaye parklarında qeydiyyatda düşmüş rezidentlərin maliyyə təminatı prob-

lemlərinin həll olunması vacib məsələlər kimi xarakterizə edirlər [10]. Başqa bir mühüm məsələ, sənaye parklarında investisiya-innovasiya mühitinin səmərəliliyinin yüksəldilməsindən ibarətdir. Bu məqsədlə, iqtisadi artıma nail olmaq üçün davamlı şəkildə layihələrin hazırlanması, təqdim olunan layihələrin iqtisadi təşkilati mexanizmləri investorları ciddi şəkildə maraqlandırmalı və cəlb edilməli, həyata keçirilən layihələrin icrası üzrə monitorinqlərin və qiymətləndirilmələrin aparılması mühüm şərtlər kimi diqqət çəkirlər [6]. Digər bir problem sənaye parklarında fəaliyyətin səmərəlilik səviyyəsi və iqtisadi artıma müsbət təsiri məsələləri baxımından, bir sıra göstəricilərin dəyərləndirilməsi və diqqət mərkəzində saxlanılması hesab olunur. Sənaye parklarının təşkilati-iqtisadi mexanizmlərin işləkliyində və səmərəliliyində ciddi təsir göstərən amillər baxımından, maliyyə və investisiyalarla bağlı məsələlərə, həmçinin ucuz kredit resurslarına əlçatanlığın təmin edilməsi daha çox aiddirlər. Sənaye parkları rezidentlərinin əlverişli maliyyə mexanizmləri ilə əhatə olunması üçün ölkədə maliyyə-kredit sisteminin sabitliyi ilə bərabər, dövlət və yerli orqanlar tərəfindən sənaye parklarının maliyyə sabitliyinə təsir edən problemlərin müəyyənləşdirilməsi və aradan qaldırılması tədbirləri görülməli, parkın rezidentlərinin sabit maliyyə resurslarına çıxışı təmin olunmalı və bunlarla əlaqədar işlək mexanizmlər hazırlanaraq onların praktiki fəaliyyət alətləri və prosedurları müəyyənləşdirilməlidir. Bundan əlavə, sənaye parklarında çoxlu sayda istehsal və kommersiya, maliyyə, əməliyyat təyinatlı risklərin mövcudluğu nəzərə alınmaqla parkın rezidentlərinin etibarlı və səmərəli sığorta xidmətləri ilə təmin edilməsi vacib şərtlərdəndir. Sənaye parklarının səmərəliliyinə və onların iqtisadi-təşkilati mexanizmlərin məhsuldarlığına təsir edən amillər sırasında rezidentlərin qarşılıqlı kooperasiya əlaqələrinin zəifliyi, maliyyə problemlərinin olması, investisiyaların cəlbə istiqamətində tətbiq olunan mexanizmlərin özünü doğrultmaması, layihələrin hazırlanmasında və əsaslandırılmasındakı buraxılmış nöqsanlar daha çox diqqət çəkirlər. Xarici amillər və risklər baxımından isə, ilk növbədə xarici investorların təqdim olunan layihələrə və sənaye parklarına marağının tam formalaşdırılmaması, informasiyaların və təqdimatların zəifliyi, dünya bazarlarındakı qeyri-sabitlik, əsas xammal resurslarının qiymətlərinin dəyişkənliyi, əmlak qiymətlərinin qeyri-sabitliyi və əmlaka olan tələb və təklifin əhəmiyyətli səviyyədə dəyişməsi, kommersiya əməliyyatlarının mənfəətlik səviyyəsinin aşağı düşməsi, beynəlxalq səviyyədə və ölkələr arasındakı siyasi problemlər, iqtisadi sanksiyalar və s. praktiki proseslərdə özünü daha çox büruzə verirlər.

Qeyd edək ki, sənaye parklarının maksimum səmərəli fəaliyyət göstərmələri, tətbiq edilən təşkilati-iqtisadi mexanizmlərin məhsuldarlığının təmin olunmasında bir çox məsələlərin davamlı və sistemli şəkildə araşdırılması, təhlil olunması, sənaye parkının müdriyyəti ilə birlikdə qiymətləndirilmələrin aparılması vacib məsələlər kimi xarakterizə olunur. Məsələn, sənaye parkında qeydiyyatda düşmüş rezidentlərin fəaliyyəti ilə bağlı kompleks təhlillərin aparılması və səmərəlilik səviyyəsinin qiymətləndirilməsi vacibdir. Eyni zamanda, maliyyə mexanizmlərinin işləkliyi obyektiv əsaslar üzrə təhlil olunmalı və praktiki fəaliyyət mexanizmləri dövrün tələblərinə uyğun şəkildə təkmilləşdirilməlidir. Sənaye parklarında reallaşdırılan investisiya-innovasiya layihələrinin icrası ilə bağlı görülən işlərin təhlili ilə yanaşı, bu layihələrin iqtisadi artıma təsiri nəticələri xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılmalı, iqtisadiyyat sahələrinin, ilk növbədə qeyri-neft sektoru sahələrinin səmərəliliyinin yüksəldilməsində bu layihələrin əhəmiyyəti qiymətləndirilməlidir [5]. Sənaye parkları rezidentlərinin həyata keçirdikləri investisiya-innovasiya layihələri üzrə gözlənilən nəticələrin təhlil olunması və əsaslandırılması, risklərin qarşısının alınması üçün preventiv tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi, risklərin idarə olunması və onların təsirinin minimuma endirilməsi, idarəetmə strukturunun təkmilləşdirilməsi, iqtisadiyyatın hər hansı bir sahəsi üzrə prioritet kimi qəbul edilən strateji hədəflər üzrə təsirli tədbirlərin görülməsi, fəaliyyətdə olan təşkilati-iqtisadi mexanizmlərin yenilənməsi tədbirləri həyata keçirilməlidir. Bunlarla yanaşı, sənaye parklarında tətbiq edilən təşkilati-iqtisadi mexanizmlərin fəaliyyət mühitinə, o cümlədən investisiya-innovasiya mühitinin cəlbediciliyinə təsiri maksimum obyektiv şəkildə araşdırılmalı, qiymətləndirilməli və adekvat olaraq təkmilləşdirilməlidir.

Sənaye parkının kompleks və sistemli şəkildə fəaliyyət göstərməsi, burada planlaşdırılan layihələrin reallaşdırılması üzrə hökumət strukturları ilə rezidentlər arasında əlaqələrin səmərəliliyinə xüsusi önəm verilməsi vacib hesab olunur. Bu baxımdan, sənaye parkları fəaliyyət göstərdikləri ərazinin iqtisadi fəallığına və iqtisadi artımına əhəmiyyətli səviyyədə müsbət

təsir göstərməsi ilə yanaşı, eyni zamanda həmin ərazidə sənaye sahələrinin inkişafının stimullaşdırıcı yeni mexanizmləri kimi diqqət çəkirlər. Sənaye parklarının fəaliyyətinin aparıcı mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi və onların məhsuldarlığının artırılması üçün rezidentlərin fəaliyyət strategiyalarının balanslaşdırılması, perspektivli layihələrin reallaşdırılmasına tələb olunan təşkilati-iqtisadi mexanizmlərin maksimum səmərəli tətbiq edilməsi, dövryyə vəsaitlərinin dinamikliyi və maliyyə sabitliyi baxımından rezidentlərin kapitallaşması problemlərinə strateji yanaşmalar təmin olunmalıdır. Bundan əlavə, sənaye parkının rezidentləri arasında mümkün biznes-proseslərin genişləndirilməsi və səmərəliliyin artırılması imkanlarından istifadə olunması mütləq şəkildə dəyərləndirilməlidir [14]. Sənaye parklarında təşkilati-iqtisadi mexanizmlərin səmərəliliyinin artırılması tədbirləri parkın rezidentləri arasında istehsal və kommersiya kooperasiyasının davamlı inkişaf etdirilməsini və bu proseslərin iştirakçılarının hamısı üçün səmərəli olan fəaliyyət istiqamətlərinin dərinləşdirilməsini, istehsal-texnoloji və maliyyə resurslarının, potensialının mobilizasiyasını şərtləndirir. Bunun üçün ilk növbədə sənaye parklarında hüquqi-normativ bazanın işləkliyi və stimullaşdırıcı olması ilə bağlı tədbirlər görülməli, istehsalın strukturunun genişləndirilməsi, həcmnin artırılması məqsədilə yüksək texnologiyalar və innovasiyalar əsaslı fəaliyyət sahələrinə daha çox ciddi önəm verilməlidir.

Sənaye parklarından daha səmərəli istifadənin təmin edilməsi məsələləri XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq daha intensiv xarakter daşmışdır. ABŞ və Qərbi Avropa ölkələri keçmiş SSRİ-ni texnoloji baxımından üstələməkdən ötrü yüksək texnologiyaların daha çevik işlənməsi, mənimsənilməsi və tətbiqi üçün yeni iqtisadi mexanizmlər hazırlamaq üçün səylər göstərmişlər və nəticədə texnoparkların, sənaye parklarının yaradılması prosesləri sürətlənmişdir. Məsələn, ABŞ-da texnologiyaların inkişafına və yüksək texnologiyalar əsaslı mexanizmlərin – texnoparkların, sənaye parklarının yaradılmasına ciddi önəm diqqət çəkmişdir. Dünyanın ən iri və güclü potensiala malik parkı kimi 1950-ci illərin əvvəlində ABŞ-ın San-Fransisko şəhərində Stendford Universitetində “Silikon vadisi” parkı fəaliyyətə başlamışdır. Bu nəhəng parkda dünyada istehsal olunan mikroelektronika və kompüter texnologiyaları məhsullarının böyük bir hissəsinin istehsal potensialı toplanmışdır [15]. Bundan başqa, ABŞ-da texnologiyaların və innovasiyaların inkişafı, yüksək texnologiyaların fəal şəkildə tətbiq edilməsi, istehsal sahələrinin modernizasiya olunması, yeni yaradılmış sənaye parklarında daha məhsuldar texnologiyaların tətbiqi hesabına rəqabətqabiliyyətli sənaye məhsullarının istehsalı, onların həcmnin artırılması imkanlarının artırılması tədbirləri görülmüş və sistemli xarakter daşmışdır. Belə ki, ABŞ iqtisadiyyatının uzun bir dövrdə bu vaxta kimi yüksək artım tempi ilə inkişaf etməsinin və dünyanın ən güclü iqtisadiyyatına malik ölkəyə çevrilməsinin əsasında dayanan strateji mexanizmlərinin içərisində sənaye parklarının rolu xüsusilə səmərəli hesab olunur. Digər tərəfdən, ABŞ iqtisadiyyatının formalaşmasında xidmət sahələri önəmli rol oynasalar belə, müasir dövrdə sənaye parklarının strateji əhəmiyyətinə ciddi önəm verilməsi davam etdirilir və yeni yüksək texnologiyalar əsaslı bu tip parkların yaradılması istiqamətində yeni layihələr reallaşdırılır. Bu cür yanaşma təkcə ABŞ üçün xarakterik deyildir, məsələn, Yaponiya, həmçinin Qərbi Avropanın iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrində sənaye parklarının şəbəkəsinin genişləndirilməsinə strateji önəm verilir və parklarda yüksək texnologiyalı istehsal, həmçinin xidmət sahələrinin inkişaf etdirilməsi təmin olunur. Sənaye parklarının maksimum səmərəli hesab olunan fəaliyyət mexanizmləri hesabına, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin inkişafının sürətləndirilməsi, sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, biznes mühitinin yaxşılaşdırılması və biznes proseslərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, rəqabətqabiliyyətli müəssisələr şəbəkəsinin yaradılması mümkün olur [11].

Müasir şəraitdə sənaye parklarının üstün cəhətləri onların ərazisində fəaliyyət göstərən müxtəlif müəssisələr, firma və kompaniyalar, biznes və innovasiya subyektləri arasında qarşılıqlı əlaqələrin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, texnologiya mübadiləsinin təmin edilməsi, yeni texnologiyaların və innovasiyaların işlənməsi və mənimsənilməsi istiqamətində birgə layihələrin həyata keçirilməsi ilə izah olunur. Digər tərəfdən, biznes subyektləri və investorlar arasında münasibətlərin səmərəli və məhsuldar təşkili üçün sənaye parkları kifayət qədər əlverişli fəaliyyət ərazisi kimi fərqlənilir. Sənaye parkları, eyni zamanda rezidentlər arasında əməkdaşlığın genişləndirilməsi üçün əlverişli fəaliyyət ərazisi hesab olunurlar [13]. Sənaye parklarının başlıca məqsədlərindən biri də istehsalın strukturunun genişləndirilməsi və daha rəqabətqabiliyyətli sənaye məhsullarının istehsalının çeşidinin artırılmasıdır. Elm və yüksək texnolo-

giyalar tutumlu sənaye məhsullarının – innovasiya məhsullarının istehsalı isə çevik və səmərəli fəaliyyət mexanizmləri tələb edir, bu amillər baxımından sənaye parkları müsbət cəhətləri ilə diqqət cəkilir. Dünyanın müxtəlif ölkələrində sənaye parklarının bu xüsusiyyətlərindən istifadəyə strateji önəm verirlər. Məsələn, bir qrup Asiya ölkələrində, o cümlədən Yaponiya, Singapur, Cənubi Koreya, Çin Xalq Respublikasında sənaye parklarının inkişaf prosesləri 40-50 ildən çoxdur ki, intensiv olaraq diqqət cəkir və təsadüfi deyildir ki, həmin ölkələrdə yüksək rəqabətə malik və ixracyönlü sənaye sahələrinin fəaliyyətinin təşkili mümkün olmuşdur [8]. Çində son 30-35 il ərzində sənaye parklarının təşkilində yüksək nailiyyətlər əldə olunmuşdur. Analoji proseslər Türkiyədə də müşahidə edilmişdir. Azərbaycan üçün önəmli və strateji əməkdaşlıq baxımından ölkəmizin ən yaxın ölkə - partnyoru kimi Türkiyədə sənaye parklarının strateji prioritetləri sırasında sənaye sahələrinin yüksək texnologiyalar əsasında inkişaf etdirilməsi, ixrac potensialının artırılması daha çox diqqət mərkəzindədir. İqtisadi cəhətdən kifayət qədər inkişaf etmiş Yaponiyada da sənaye parklarının güclü infrastrukturu yaradılmışdır. Bu ölkənin sənaye parklarında və sənaye klasterlərində innovativ inkişafı təmin edən şərait formalaşdırılmış və innovasiyaların işlənməsi, tətbiqi istiqamətində yüksək nəticələrə nail olunmuşdur. Yaponiyada investisiya qoyuluşları və sənaye sahələrinin inkişaf etdirilməsi ölkə iqtisadiyyatının artım tempinin yüksəlməsinə müsbət təsir göstərmiş və bu proseslərdə sənaye parklarının əhəmiyyətli rolu vardır.

Azərbaycan üçün nisbətən müqayisə baxımından daha münasib olan keçmiş SSRİ respublikalarında da sənaye parklarının yaradılması və inkişafı prosesləri diqqət cəkir. Belə ki, bu respublikalarda iqtisadiyyatın strukturunun genişləndirilməsində, iqtisadiyyatın innovasiyalaşdırılmasında sənaye parklarından səmərəli istifadənin təşkili məsələlərinə son illərdə daha çox diqqət yetirilməkdədir. Bu onunla əlaqədardır ki, sənaye parklarının yaradılması və inkişafı zamanı onların innovativ inkişaf mexanizmləri iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə multiplikativ təsir göstərir və müəssisələrin qarşısında duran fəaliyyət strategiyalarının daha səmərəli şəkildə həyata keçirilməsinə imkan verir. Bu məqsədlə, sənaye parklarında elm və texnologiyalar tutumlu sənaye sahələrinin yaradılmasına, istehsalın yüksək məhsuldarlıq prinsipi əsasında təşkilinə və rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalının artımına nail olunması vacib hesab edilir. Eyni zamanda, sənaye parkları fəaliyyət göstərdikləri regionun resurslarından, o cümlədən təbii və insan resurslarından səmərəli istifadənin təşkilində, əhalinin iqtisadi fəallığın yüksəldilməsində, sahibkarlığın və biznes mühitinin cəlbediciliyinin artırılmasında əhəmiyyətli funksiyaları reallaşdırırlar. Sənaye parklarında əsas strateji və konseptual yanaşmalar istehsalın strukturunun global iqtisadi çağırışlara uyğun təşkili ilə bərabər, innovasiya-investisiya cəlbediciliyinin yüksəldilməsi və prioritet kimi qəbul olunan iqtisadiyyat sahəsinin innovativ inkişafının təmin edilməsi ilə bilavasitə bağlıdır. Rusiyada sənaye parklarının yaradılması istiqamətində aparılan işlər genişlənməyə başlamışdır və artıq ölkənin 60 regionunda bu tip parkların yaradılması və fəaliyyəti ilə bağlı təcrübə toplanmaqdadır.

Qeyd edək ki, iqtisadi tərəqqinin və iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində innovativ inkişafın təmin olunmasında sənaye parkları strateji əhəmiyyət daşıyırlar və əvvəldə bildirdiyimiz kimi, dünyanın iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrində yüksək texnologiyaların və innovasiyaların işlənməsində, mənimlənməsində və istehsalatda tətbiqi istiqamətində hədəflərin reallaşdırılmasında sənaye parklarından fəal şəkildə istifadə olunur. Bu parklarda investisiya cəlbediciliyi yüksək olduğundan, yerli və xarici investorlar fəal şəkildə sərmayələr yatırırırlar, müəssisələr yaradırlar və yeni xidmətlər təşkil edirlər. Dövlət dəstəyinin yüksək olması və bu tip sənaye parklarında güzəştlər paketinin tətbiq edilməsi sənaye parklarının investorlar üçün cəlbediciliyinin yüksəldilməsində önəmli rol oynayır. Parklarda rezidentlərin qeydiyyatı düşməsi və fəaliyyət göstərmələri ilə bağlı qaydaların sadəliyi, bürokratiyanın azlığı sənaye parklarının üstün cəhətlərindən hesab olunurlar. Burada xammal təminatı, enerjidaşıyıcılarla təchizat məsələləri, nəqliyyat və logistika xidmətləri də yüksək səviyyədə təşkil olunur və bütün bunlar sənaye parklarında fəaliyyət göstərən rezidentlərin səmərəli işləməsi üçün əsaslar verir. Analoji yanaşmalar ölkəmizdə yaradılan sənaye parkları üçün də xarakterikdir. Azərbaycanda iqtisadi inkişaf proseslərinin innovasiyalaşdırılmasına önəm artmışdır və bu proseslərdə sənaye parklarından istifadəyə artıq start verilmişdir. Məlumdur ki, innovasiya sisteminin və innovativ yanaşmaların inkişafı üçün innovasiya potensialının qiymətləndirilməsi və bu potensialdan səmərəli istifadəyə imkan verən üsul və mexanizmlərin formalaşması vacibdir

[2]. Müasir texnoloji proseslərin yaradılması və geniş istifadəsi – məhsulun rəqabətqabiliyyətinin və həcmnin artmasının əsas amillərindən biri kimi qiymətləndirilir. Ölkə Prezidentinin 6 noyabr 2018-ci il tarixli Fərmanı ilə İnnovasiyalar Agentliyi yaradılmışdır və bu agentliyin strateji məqsədləri yerli sahibkarlıq subyektlərinə müasir texnologiyaların və texnoloji həllərin əldə olunmasına yardım göstərmək, onların transferini təşkil etmək, innovasiya yönümlü elmi tədqiqatları dəstəkləmək və innovativ layihələrin həyata keçirilməsinə kömək olmaqdan ibarətdir [1]. Bu strateji hədəflərin reallaşdırılmasında Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı çoxfunksiyalı fəaliyyət ərazisi kimi artıq regionda ən iri sənaye parkına çevrilə bilmişdir. Burada rezidentlərin sayı 20-yə çatmış və yatırılan investisiyaların həcmi 3 mlrd. ABŞ dolları səviyyəsindədir. Təsədüfi deyildir ki, məhz bu sənaye parkının fəaliyyəti hesabına son iki ildə ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun əsas sahələrindən biri olan kimya və neftkimya sənayesinin istehsal və ixrac potensialı xeyli yüksəlmişdir. Belə ki, parkın rezidentləri tərəfindən ixrac yönümlü məhsulların istehsal həcmi də artmış, karbamid, polipropilen kimi güclü ixrac potensialına malik məhsulların istehsalı və ixracı təmin olunmuşdur [4]. Ölkə Prezidentinin 26 fevral 2015-ci il tarixli sərəncamı ilə yaradılmış Mingəçevir Sənaye Parkında da yüksək texnologiyalar əsasında rəqabətqabiliyyətli sənaye məhsulları istehsalı üçün müəssisələr şəbəkəsi formalaşdırılmaqdadır. 2015-ci ildən fəaliyyətə başlamış Qaradağ Sənaye Parkında müasir texnologiyalar əsaslı gəmiqayırma müəssisəsi yaradılmışdır. Ölkə Prezidentinin 14 sentyabr 2016-cı il tarixli Sərəncamı ilə yaradılmış Pirallahı sənaye Parkında isə başlıca fəaliyyət istiqaməti kimi dərmanların və tibbi ləvazimatların istehsalı götürülmüşdür. Bu parkda yüksək texnologiyalar əsaslı bir neçə dərman və tibbi ləvazimatlar istehsal edən müəssisələr yaradılmaqdadır, artıq ilk məhsullar alınmışdır. Bütün bunlar ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun inkişafının sürətləndirilməsində sənaye parklarının rolunun nə dərəcədə yüksək olmasına dəlalət edir.

Y E K U N

Qeyri-neft sektorunun strukturunun genişləndirilməsində sənaye parklarının rolunun yüksəldilməsi məqsədilə bir sıra sistemli və kompleks tədbirlərin reallaşdırılması tələb olunur. Məsələn, sənaye parklarının vasitəsilə innovativ mexanizmlərin tətbiqi və yüksək texnologiyalar əsaslı istehsal sahələrinin genişləndirilməsini təmin etmək mümkündür. Bundan başqa, məhsuldar iqtisadi mexanizmlərin hazırlanması və reallaşdırılmasında, iqtisadi artım mənbələrinin formalaşdırılmasında, istehsalın strukturunun diversifikasiyalaşdırılmasında bir sıra müəkkəb vəzifələrin öhdəsindən gəlməkdə sənaye parkları özlərinin çoxfunksiyalı xüsusiyyətləri ilə xeyli səmərəli rol oynaya bilərlər və bu potensialın obyektiv qiymətləndirilməsi dəyərləndirilməsi vacibdir. Yaxın illərdə ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun strukturunun genişləndirilməsində sənaye parklarının rolunun artırılması məqsədilə bir sıra tədbirlərin ardıcıl şəkildə həyata keçirilməsi təmin olunmalıdır:

- ilk növbədə, qeyri-neft sektorunun müxtəlif məhsuldar və səmərəli sahələrinin fəaliyyətinin genişləndirilməsi istiqamətində prioritetlər müəyyənləşdirilməli və reallaşdırılmalıdır;
- sənaye parklarının çoxfunksiyalılıq prinsiplərindən səmərəli istifadə olunması üçün bu sahədə dünya təcrübəsi daha dərindən öyrənilməli və maksimum məhsuldar mexanizmlərin ölkəmizdə tətbiqi sahəsində davamlı işlər aparılmalıdır;
- sənaye parklarında iri proqram xarakterli investisiya-innovasiya layihələrinin hazırlanması və reallaşdırılması təmin olunmalıdır;
- ölkəmizdə yüksək istehsal və ixrac potensialına malik müasir iqtisadiyyat sahələrinin inkişaf etdirilməsində sənaye parklarının imkanlarından istifadə prosesləri daha da sürətləndirilməlidir;
- müasir dövrdə global iqtisadi çağırışlara qarşı dayanıqlılıq nümayiş etdirən – rəqabətqabiliyyətli sənaye müəssisələri şəbəkəsinin yaradılması və fəaliyyətinin genişləndirilməsində sənaye parklarının rolu əhəmiyyətli səviyyədə artırılmalıdır və s.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikası Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin tabeliyində İnnovasiyalar Agentliyinin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı şəhəri, 6 noyabr 2018-ci il.
2. Hüseynova A.D. Azərbaycanda innovasiya potensialının idarə edilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi. İ.e.d. dis-nın avt-tı. Bakı, 2015. -54 s.
3. Sənaye parkları haqqında nümunəvi Əsasnamə. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 aprel tarixli Fərmanı ilə təsdiq olunmuşdur.
4. Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı - <https://scip.az>.
5. Беленов О.Н., Смольянинова Т. Ю., Шурчкова Ю. В. Индустриальные парки: сущность и основные характеристики //Региональная экономика и управление, 2013, №1(33),С.66–76.
6. Голдаева Е.В., Матушевская Е.А. Возможности мониторинга эффективности развития и функционирования индустриальных парков // Новая наука: современное состояние и пути развития, 2016, С.52–57.
7. Кузнецова С.Н. Развитие организационно-экономического механизма формирования промышленных парков. Дисс. канд. экон. наук. Иваново, 2013. - 130 с.
8. Опыт создания технологических парков в странах Азиатско-Тихоокеанского региона. <http://tpark.ict.nsc.ru/analytic/asiatpark.htm>.
9. Плеслов А.А. Организационно-экономические факторы создания и развития индустриальных парков // Российское предпринимательство 2017, Том 18, № 5, С.749-759.
10. Рыбкина А.С. Индустриальные парки как инструмент формирования качественной институциональной среды регионов// Экономический вестник, 2011, №3, С.43–56.
11. Щетинина Т.С., Кузнецов А.Н. Международный опыт развития индустриальных парков // Экономика и менеджмент инновационных технологий, №5, 2017. - с.49-57.
12. Эминова Е.А. Формирование эффективного организационно-экономического механизма управления промышленным комплексом региона на примере Удмуртской Республики и Пермского Края // Теория и практика общественного развития. 2015. №21, С.84-88.
13. Guadix J., Carrillo-Castrillo J., Onieva L., Navascués J. Success Variables in Science and Technology Parks // Journal of Business Research. 2016. Vol. 69, № 11. P. 4870–4875.
14. Luc Sollier-Bresset. Establishment, development and upgrading of industrial parks: Success stories and lessons learned / Conference Report of Regional Conference on Industrial Parks, UNIDO, 2012, pp. 37–40.
15. Silicon Valley. <https://www.siliconvalley.com/>.

*Искандарова Арзу Вилайат кызы,
доктор философии по экономике,
Бакинский Университет Бизнеса,
Адрес: ул .Г.Зардаби, 88 ^а, Баку, Азербайджан, AZ 1122,
© Искандарова А.В., 2019*

НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ РОЛИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПАРКОВ В РАСШИРЕНИИ СТРУКТУРЫ НЕНЕФТЯНОГО СЕКТОРА

Р Е З Ю М Е

Цель исследования – рассмотреть направления повышения роли промышленных парков в расширении структуры ненефтяного сектора. С этой целью раскрыты проблемы расширения структуры ненефтяного сектора и обращено внимание на ускорение развития перспективных направлений. Дана роль промышленных парков в создании новых производственных сфер и в развитии ненефтяного сектора. Анализировано влияние промышленных парков на интенсификацию развития производств промышленной сферы. Рассмотрены основные принципы и критерии эффективной организации деятельности промышленных парков в нынешнем периоде. Исследованы проблемы повышения объема конкурентоспособной и экспортоориентированной продукции путем использования потенциала промышленных парков.

Методология исследования - системный и сравнительный анализ определения методологических подходов и способов повышения роли промышленных парков в расширении структуры ненефтяного сектора, научные взгляды, труды разных исследователей и авторские подходы.

Практическая значимость исследования – результаты и материал исследования могут использоваться в повышении роли промышленных парков по расширению структуры ненефтяного сектора, разработке и реализации специальных государственных программ, стратегий и концепций.

Результаты исследования - обеспечены концептуальные подходы к повышению роли промышленных парков в расширении структуры ненефтяного сектора, подготовлены рекомендации и даны предложения по этим вопросам.

Оригинальность и научная новизна исследования - раскрыта роль промышленных парков в развитии ненефтяного сектора и повышения эффективности разных сфер данного сектора. Обоснована важность создания новых прогрессивных форм и методов деятельности в реализации приоритетных экономических направлений и обоснована продуктивность промышленных парков в этих процессах. Дана преимущественная характеристика и элементы промышленных парков в решении проблем в сферах трансфера современных технологий. Раскрыта эффективность промышленных парков в повышении конкурентоспособности предприятий ненефтяного сектора в стране.

Ключевые слова: ненефтяной сектор, промышленные парки, структура промышленности, потенциал развития промышленных парков, моделирование развития ненефтяного сектора, приоритеты развития промышленности.

Arzu Vilayat Iskandarova,
Doctor of Philosophy in Economics,
Baku Business University,
Address: 88^a H. Zardabi St., Baku, Azerbaijan, AZ 1122,
© A.V. Iskandarova, 2019

THE DIRECTIONS OF INCREASE IN THE ROLE OF INDUSTRIAL PARKS IN EXPANSION OF STRUCTURE OF NON-OIL SECTOR

A B S T R A C T

The purpose of the research - is the directions of increase in a role of industrial parks in expansion of structure of non-oil sector. Problems of expansion of structure of non-oil sector are investigated for this purpose. The attention is paid to acceleration of development of the perspective directions. The role of industrial parks in creation of new production spheres and in development of non-oil sector is given. Influence of industrial parks on an intensification of development of productions of the industrial sphere is analyzed. The basic principles and criteria of the effective organization of activity of industrial parks in the present period are considered. Problems of increase in volume of competitive and export-oriented products by use of capacity of industrial parks are investigated.

The methodology of the research - the system and comparative analysis of definition of methodological approaches and ways of increase in a role of industrial parks in expansion of structure of non-oil sector, scientific views, works of different researchers and author's approaches.

The practical importance of the research – results and material of a research can be used in increase in a role of industrial parks on expansion of structure of non-oil sector, development and implementation of special state programs, strategy and concepts.

The results of the research –conceptual approaches to increase in a role of industrial parks in expansion of structure of non-oil sector are provided. Recommendations and offers on these problems are given.

The originality and scientific novelty of the research - a role of industrial parks in development of non-oil sector and increase in efficiency of different spheres of this sector is disclosed. Importance of creation of new progressive forms and methods of activity in realization of the priority economic directions is proved and the efficiency of industrial parks in these processes is improved. Primary characteristic and elements of industrial parks in the solution of problems in spheres of a transfer of modern technologies is given. The efficiency of industrial parks in improving competitiveness of the enterprises of non-oil sector in the country is disclosed.

Keywords: non-oil sector, industrial parks, structure of the industry, potential of development of industrial parks, modeling of development of non-oil sector, industry development priorities.